

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานวิจัยเรื่อง สตรีกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชน: ในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 แนวคิดผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.3 แนวคิดบทบาทสตรีในชนบทกับสิ่งแวดล้อม
- 2.4 แนวคิดการจัดการขยะชุมชน
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

ขบวนการเคลื่อนไหวของนักสตรีนิยม และขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมีความเป็นมาที่ยาวนาน และต่างก็มีบทบาทที่ชัดเจนมากขึ้นนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ประเด็นสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของสตรีนิยม คาเรน วาร์เรน (Karen Warren) ได้กล่าวว่า “Nature is a Feminist Issue” หรือธรรมชาติเป็นเรื่องของสตรีนิยม (Warren, 2000:1) เพราะว่า สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมมาจากความไม่เสมอภาคในสังคม วิธีคิดอย่างหนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคดังกล่าวคือวิธีคิดแบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) วิธีคิดแบบปิตาธิปไตยทำให้เกิดการครอบงำและการเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า ซึ่งได้แก่ กลุ่มผู้หญิง กลุ่มคนชายขอบ และธรรมชาติ ดังนั้น นักสตรีนิยมจึงจำเป็นต้องดำเนินการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชาย ผู้หญิง คนชายขอบกับธรรมชาติเสียใหม่ให้เกิดความเสมอภาค โจนี ซีเกอร์ (Joni Seager, 1993a) ได้เสนอว่า ความเหลื่อมล้ำทางอำนาจระหว่างผู้หญิงและชายมีส่วนสำคัญในการสถาปนาสถาบันทางสังคมหลายแบบ ที่สะท้อนวิธีคิดแบบชายเป็นใหญ่หรือวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่ความเป็นชาย ดังนั้น การเคลื่อนไหวด้านสตรีนิยมจึงจำเป็นต้องควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม (สังฐิตา กาญจนพันธุ์, 12 (2): 210-240)

หลักการของนิเวศตรีนิยมนั้นก่อตัวขึ้น มาจากรากฐานความคิดสำคัญของหลายประการของสังคมตะวันตก คือ 1) วิธีคิดด้านปรัชญาคู่ตรงข้ามที่ทำให้ผู้หญิงและธรรมชาติตกอยู่ในฐานะที่เป็นเบี้ยล่างผู้ชายและวัฒนธรรม 2) วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ซึ่งยึดหลักเหตุผลได้เข้ามาแทนที่และมีอำนาจครอบงำเหนือแนวคิดดั้งเดิมที่เชื่อว่า ธรรมชาติมีชีวิต มีจิตวิญญาณ และเป็นเพศหญิง 3) ผู้หญิงมีความใกล้ชิดธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย ซึ่งผู้คนสังคมได้รับการอบรมสั่งสอนให้คิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดา และจากจุดนี้ก็จะตีความต่อไปได้สองทาง ทางหนึ่งคือ ตีความว่า เมื่อธรรมชาติเสื่อมโทรม ผู้หญิงต้องได้รับผลกระทบมากกว่าผู้ชาย หรืออีกทางหนึ่งคือ ตีความว่า ผู้หญิงมีความรู้ความเข้าใจและมีความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติจึงสามารถพิทักษ์ธรรมชาติได้ดีกว่าผู้ชาย

ประการแรก ปรัชญาคู่ตรงข้าม (Dualism)

Plumwood (1993) ได้วิจารณ์ว่า ผู้มีอำนาจใช้ปรัชญาคู่ตรงข้ามในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างสิ่งที่อยู่คนละข้าง โดยกำหนดให้สิ่งที่อยู่ข้างหนึ่งมีลักษณะเป็นระเบียบชัดเจน และมีความสำคัญเหนือกว่าอีกข้างหนึ่ง พร้อมกันนั้นผู้มีอำนาจกำหนดให้สิ่งที่อยู่อีกข้างหนึ่งมีลักษณะที่ด้อยกว่า ไม่เป็นระเบียบ และคลุมเครือ ถ้าพิจารณาคู่ตรงข้าม เช่น จิตกับกาย ผู้ชายกับผู้หญิง นายกับทาส วัฒนธรรมกับธรรมชาติ เหตุผลกับอารมณ์ ความเป็นสาธารณะกับความเป็นส่วนตัว ฯลฯ จะเห็นว่าผู้ชายจะอยู่ข้างเดียวกับวัฒนธรรมและนาย ส่วนผู้หญิงจะอยู่ข้างเดียวกับธรรมชาติและทาส ดังนั้น ผู้มีอำนาจอาศัยความแตกต่างระหว่างคู่ตรงข้ามดังกล่าวเป็นหนทางในการกดขี่ผู้หญิงและธรรมชาติต้องตกเป็นเบี้ยล่างผู้ชายและวัฒนธรรม เพื่อหาประโยชน์และเอารัดเอาเปรียบผู้หญิงและธรรมชาติ

ประการที่สอง ธรรมชาติมีจิตวิญญาณ และการสยบใต้อำนาจของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แคโรลีน เมอร์แซนท์ (Carolyn Merchant, 1980) อ้างว่า วิทยาศาสตร์ได้รับการยกย่องเพราะเป็นระบบความรู้ที่น่าเชื่อถือ เนื่องจากยึดถือการใช้เหตุผล มีความเป็นปรนัยมีความเป็นกลาง เป็นความรู้สากลที่สามารถใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่อื่นๆ ได้ ชาวยุโรปจึงหันไปชื่นชมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและอุตสาหกรรมที่ผู้ชายสร้างขึ้นและผู้ชายเป็นผู้ควบคุมแทน ส่วนธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นหญิงนั้นถูกลดความสำคัญลงไป จนมีสถานภาพเทียบเท่ากับเครื่องจักรที่สยบอยู่ใต้อำนาจของมนุษย์ผู้ชายได้ ไม่ต่างจากผู้หญิงที่ตกอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ชาย เมอร์แซนท์เห็นว่าวิธีคิดแบบนี้จึงเป็นวิธีคิดแบบผู้ชาย ที่มุ่งดักดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติซึ่งมีลักษณะเป็นหญิง

ประการที่สาม ผู้หญิงใกล้ชิดธรรมชาติจึงต้องเป็นรอง

สังคมยุโรปมักจะเปรียบเทียบผู้หญิงกับธรรมชาติว่ามีความใกล้ชิดกันและมีลักษณะบางประการที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน ธรรมชาติถูกตีความว่าเป็นเพศหญิงการตีความดังกล่าวมีความหมายสองด้าน ทั้งในด้านบวกและด้านลบ การตีความในด้านบวกคือ การมองว่าธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ไม่ต่างไปจากมารดาผู้ก่อกำเนิดที่โอบอุ้มเลี้ยงดูบุตรธิดาของเธอ ภูมิภาคในประเทศในธรรมชาติหลายอย่างถูกนำไปเปรียบเทียบว่าเป็นเพศหญิง เช่น แม่น้ำ ภูเขา ฯลฯ ที่บำรุงเลี้ยงชีวิตต่างๆ ในโลก อย่างไรก็ตาม ทั้งผู้หญิงและธรรมชาติก็ถูกตีความในด้านลบได้เช่นกัน มีการเปรียบเทียบความแปรปรวนในธรรมชาติ เช่น ลมพายุ กับอารมณ์ที่ผันแปรของผู้หญิง

ความพยายามที่จะพลิกบทบาทผู้หญิง ให้มีความหมายทางบวกนั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับธรรมชาติเป็นเรื่องที่สมควรยกย่องเพราะความใกล้ชิดกับธรรมชาติทำให้ผู้หญิงเหมาะสมกว่าผู้ชาย แมรี คัลล์ และแอนเดร คอลลาร์ด (Andree Collard) อ้างว่าการมีประจำเดือนทำให้ผู้หญิงมีความใกล้ชิดกระบวนการทางธรรมชาติ เพราะเกิดขึ้นตามจังหวะเวลาของเดือนในระบบจันทร์คติข้างขึ้นข้างแรม น้ำขึ้นน้ำลง ฯลฯ ผู้หญิงจึงมีความรู้สึกไว รวมทั้งสามารถอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ และกับเพื่อนมนุษย์อื่นๆ ได้ดีกว่าผู้ชาย และเนื่องจากที่มาของอำนาจผู้หญิงคือธรรมชาติและลักษณะทางชีววิทยาของผู้หญิง ดังนั้น เรื่องที่เป็นเรื่องส่วนตัวจึงอาจถูกนำไปใช้ในทางการเมืองเพื่อเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลง โครงสร้าง เพื่อให้หญิงชายเท่าเทียมกัน (The personal Is Political) (Merchant, 1992)

งานของ Shira (1989) ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่พยายามชี้ว่าผู้หญิงในชนบท และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีศักยภาพในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะการทำงานในชีวิตประจำวันเพื่อการยังชีพในฐานะเกษตรกร ผู้จัดการน้ำ และผู้ดูแลป่า ทำให้ผู้หญิงมีความรู้ท้องถิ่นทางด้านนิเวศวิทยาอย่างลึกซึ้ง ผู้หญิงมีสิ่งที่เธอเรียกว่า พลังฝ่ายหญิงเป็นพลังที่สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมา มีความหลากหลายและเชื่อมโยงสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกเข้าด้วยกัน แต่การพัฒนาแบบไม่ถูกต้องทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ถูกรังแก จึงต้องตระกำลังลำบาก ซ้ำพลังฝ่ายหญิงยังสูญหายตายจากไปด้วย ดังนั้น ถ้าจะชุบชีวิตของพลังฝ่ายหญิงขึ้นมาใหม่ เพื่อต่อการกับการครอบงำของระบอบปีศาจไปโดยก็ควรเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อผู้หญิง โดยมองว่าผู้หญิงมีพลังและมีความสามารถในการผลิตสิ่งต่างๆ ได้ จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

การสร้างวาทกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งเน้นบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้จัดการสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าแนวคิดผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ แทนที่จะถือว่าผู้หญิงตกเป็นเหยื่อของปัญหาสิ่งแวดล้อมเหมือนแต่ก่อน กลับมองว่าผู้หญิงในโลกที่สามมีศักยภาพในการเป็นผู้จัดการสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ เพราะผู้หญิงมีความรู้และประสบการณ์ที่ซ้ำซ้อนจาก

การทำงานประจำวันในสิ่งแวดล้อม ความรู้ที่ลึกซึ้งของผู้หญิงด้านสิ่งแวดล้อมช่วยให้การดำเนินการอนุรักษ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าผู้ชาย จึงสมควรกำหนดให้ผู้หญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายในโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ (Braidotti *et al*, 1994) วาทกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเน้นบทบาทสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม โดยเชื่อว่า การเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ จะเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้แก่ผู้หญิง และนำไปสู่ความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย นับเป็นการประสานประโยชน์ของผู้หญิงและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน โดยเชื่อว่า การรักษาผลประโยชน์ของผู้หญิง คือการรักษาผลประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมนโยบายเท่ากับเป็นการยิงทีเดียวได้นกสองตัว ทำให้บรรลุผลสองประการ คือช่วยแก้ปัญหาความยากจนไปพร้อมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2534) กล่าวว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญหา ตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้น มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใดจึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วม ยังช่วยลดปัญหาความแตกแยกเนื่องจากการนำสิ่งของต่างๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนด้วย

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527) อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ ควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้พัฒนาความรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกมาในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

Cohen, John M. and Norman T. Uphoff. (1977) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมโดยทั่วไป ว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision making) ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น การจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย จะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วยเช่นกัน โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์เป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจ นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผล และการปฏิบัติการ กลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย ซึ่งแนวคิดนี้มีกรอบพื้นฐาน เพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจไปปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นการควบคุม ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527) กล่าวถึง แนวทางการพัฒนา โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ว่า

1. ต้องยึดหลักความต้องการ และปัญหาของประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม ถ้าหากกิจกรรมที่นำไปให้ประชาชนเป็นเรื่องใหม่ จะต้องใช้เวลาในการกระตุ้น เร่งเร้าความสนใจให้ ความรู้ความเข้าใจ จนกระทั่งประชาชนยอมรับ ความจำเป็น และประโยชน์ในการที่จัดทำกิจกรรม เหล่านั้น
2. กิจกรรมต้องดำเนินการในลักษณะ กลุ่มเพื่อสร้างพลังกลุ่มในการรับผิดชอบร่วมกัน สร้าง ความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ปลูกฝังทัศนคติ และพฤติกรรมที่เห็นแก่ส่วนรวม ทำงานเสียสละ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
3. แนวทางการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนต้องคำนึงถึงความสามารถของประชาชน ที่รับดำเนินการต่อไป โดยไม่ต้องพึ่งพาคณะบุคคลภายนอก โดยเฉพาะในระยะแรกต้องไม่ทุ่มเทใน ลักษณะการให้เปล่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของกิจกรรม และต้อง สามารถทำต่อไปได้ เมื่อการช่วยเหลือจากภายนอกสิ้นสุด การช่วยตนเอง และการพึ่งตนเองเป็น หลักสำคัญ
4. กิจกรรมพัฒนาที่นำเข้าไปในชุมชน ต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมความพร้อมรับ ของชุมชนรวมทั้งการใช้ทรัพยากรชุมชน การสอดคล้องกับขนบประเพณี และวัฒนธรรมของ ชุมชน
5. การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึง ผู้นำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านเคารพ นับถือ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากราชการเพื่อเป็นผู้บุกเบิกและชัก นำชาวบ้านต่อไป ผู้นำชุมชนโดยทั่วไปจะสามารถปรับทัศนคติ และการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้เร็วกว่า

และเป็นผู้ที่ชาวบ้านศรัทธาในตัวอยู่แล้ว การเริ่มต้นที่ตัวผู้นำจึงไปได้เร็วกว่า และได้รับการยอมรับมากกว่าประชาชน

6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ เริ่มต้น กล่าวคือ ร่วมหาข้อมูลร่วมปรึกษาหาทางแก้ไขปัญหา ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติงาน ร่วมกันติดตามผลงานถึงขั้นการร่วมบำรุงรักษาระยะยาว

2.3 แนวคิดบทบาทสตรีในชนบทกับสิ่งแวดล้อม

บทบาทสตรีในชนบทกับสิ่งแวดล้อมลักษณะบทบาทของผู้หญิงที่มีหลากหลายซึ่งลักษณะดังกล่าวนำมาถึงหน้าที่ต้องรับผิดชอบในตัวของผู้หญิงนอกจากหน้าที่หลักในการทำงานบ้าน ดูแลลูก ซึ่งนริศรา จักรพงษ์ (2539) ได้กล่าวถึง บทบาทสตรีในชนบทกับสิ่งแวดล้อมไว้ในหลายประเด็น ดังนี้

3.1 บทบาทสตรีชนบทในครอบครัวและชุมชน

สตรีในชนบทมีบทบาทในครอบครัวทั้งในทางกิจกรรมในครัวเรือน เศรษฐกิจ และกิจกรรมการผลิต สำหรับกิจกรรมในครัวเรือนสตรีชนบทจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอยู่ด้วย เช่น การซื้อวัตถุดิบเพื่อประกอบอาหาร การเลือกของใช้ภายในบ้าน การจัดระเบียบและทำความสะอาดบ้านเรือนให้ถูกสุขลักษณะ การใช้เชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุตรหรือคนในครอบครัว เป็นต้น นอกจากนี้สตรียังเป็นกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่สุด เป็นผู้ที่ มีบทบาทในการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของครัวเรือน

นอกจากบทบาทในครอบครัวแล้ว สตรีในชนบทยังมีบทบาทในชุมชนสูงแม้ว่าในหลายๆ กิจกรรมนั้นสตรีจะไม่ได้เป็นผู้นำเอง แต่จะเป็นตัวสนับสนุนที่มีอิทธิพลที่สำคัญ สตรีไทยมีความตระหนักในบทบาทของตนต่อชุมชน โดยเฉพาะตำบลและสถานที่ที่ตนอาศัยอยู่ โดยเห็นว่าตนเองควรมีหน้าที่ช่วยกันบำรุงชุมชนในรูปแบบต่างๆ ตามแต่หน่วยงานต่างๆ หรือชุมชนจะขอความร่วมมือ นอกจากนี้สตรีในชนบทเองยังมีความสนใจและสามารถให้คำตอบได้ว่าชุมชนของตนมีปัญหาด้านใดบ้าง มีส่วนร่วมในชุมชนและเป็นกลไกที่สำคัญในหมู่บ้าน คือเป็นการผดุงรักษาสิ่งที่ปฏิบัติมาดั้งเดิมและริเริ่มโครงการพัฒนาใหม่ๆ ในชุมชนชนบทผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเตรียมอาหารสำหรับพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการเข้าร่วมโครงการใหญ่ๆ ของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทเช่น การสร้างสะพานโรงเรียน ระบบชลประทาน ซึ่งผู้หญิงก็สามารถทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายได้

จากบทบาทดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าสตรีมีบทบาทสูงทั้งในครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะ
สามารถพัฒนาศักยภาพของสตรีในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี หากได้รับการ
สนับสนุนอย่างเหมาะสม

3.2 บทบาทสตรีในชนบทกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สตรีมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมาช้านาน ในอดีตเพศหญิงมักจะใช้เป็น
สัญลักษณ์ที่ใช้แทนธรรมชาติ ไม่ว่าจะพื้นดินที่เรียกกันว่า แม่ธรณี ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตบน
โลก เป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิต หรือแม่น้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์
ทั้งที่ใช้ดื่มกินและใช้ในภาคการเกษตร และแม่โพสพ ซึ่งหมายถึงตัวที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของ
มนุษย์ จวบจนกระทั่งปัจจุบัน ความสัมพันธ์กับธรรมชาติยังเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในชนบท ซึ่งสตรี
จะต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อแข่งขัน
ทำให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นจำนวนมาก เป็นผลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมและ
การร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ และแน่นอนสตรีเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติการณ์
ทางนิเวศวิทยา เนื่องจากเป็นผู้ทำงานกับธรรมชาติมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามสตรีนั้นเป็นผู้ที่มี
ศักยภาพสูงในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและเป็นกองหน้าของการฟื้นฟู
สภาพแวดล้อมในเวลาเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีในชนบทมีบทบาทสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. บทบาทในเรื่องความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว นอกเหนือจากการทำไร่
ทำนาแล้ว ผู้หญิงยังเป็นผู้หาอาหาร จับสัตว์ ปลูกผัก รวมถึงการปรุงอาหาร การเก็บรักษาอาหาร
2. บทบาทในการทำงานบ้าน เช่นการหาน้ำสะอาดสำหรับกินและใช้ทำความสะอาด
สะอาดเสื้อผ้าและที่อยู่อาศัย หาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้มอาหาร การดูแลบุตรหลานใน
ครอบครัว
3. บทบาทในการเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การทำงานในไร่นา ในสวน
ในบ้าน การหารายได้จาก การเก็บของป่าหรือหาปลา นอกจากบทบาทในภาคเกษตรกรรมแล้ว
ในระยะไม่กี่ปีมานี้การขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมได้ส่งผลให้ผู้หญิงภาค
เกษตรกรรมหันไปสู่ภาคอุตสาหกรรมเพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัวเช่นอุตสาหกรรมสิ่งทอ
อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมส่งออกต่างๆ ซึ่งหารายได้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล
กล่าวคือว่าผู้หญิงเป็นพลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจาก
อุตสาหกรรมดังกล่าวมีผู้หญิงเป็นแรงงานหลักถึงร้อยละ 80-90

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เราอาจกล่าวถึงบทบาทของสตรีในฐานะต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

3.2.1 สตรีในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ในประเทศกำลังพัฒนา สตรีจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง เป็นผู้หาอาหาร เพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงจะเป็นผู้เก็บผลผลิตจากต้นไม้และพืชอื่นๆ ที่ใช้เป็นอาหาร เชื้อเพลิง และใช้ประโยชน์อื่นๆ อีก ส่วนในเรื่องของดินและที่ดิน สตรีจะเป็นผู้จัดการด้านการผลิตและการบริโภคของตนเองและครอบครัว ฉะนั้นสตรีจึงต้องเรียนรู้วิธีการใช้ที่ดินและบำรุงดินเพื่อความยั่งยืนของพื้นดิน

ในประเทศกำลังพัฒนาสตรียังเป็นผู้จัดหาสำหรับครอบครัว สตรีจะเป็นผู้รู้จักแหล่งน้ำในท้องถิ่นและคุณภาพน้ำเป็นอย่างดี นอกจากนี้สตรียังมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจควบคุมปริมาณการใช้และการจัดสรรน้ำในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องจัดหาน้ำสะอาดจัดการน้ำที่ใช้แล้วและการนำน้ำกลับมาใช้ใหม่สำหรับประโยชน์อื่นๆ บทบาทของสตรีในการจัดการน้ำได้รับการยกย่องจากองค์การสหประชาชาติ โดยได้กล่าวถึงปัญหาการจัดการน้ำว่าเป้าหมายในการจัดหา น้ำสะอาดจะบรรลุได้อย่างจริงจังก็ต่อเมื่อผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างแท้จริงและจากการที่ผู้หญิงเป็นผู้ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาตลอดในฐานะผู้ใช้ ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้ใช้ที่สั่งสมความรู้ ซึ่งได้ส่งผ่านมาจากคนรุ่นหลัง เรื่องชนิดของต้นไม้ว่าชนิดใดเหมาะสำหรับใช้เป็นฟืน พืชชนิดใดสามารถใช้เป็นยาได้ หรือสถานที่ใดจะสามารถหาแหล่งน้ำได้ในฤดูแล้ง เป็นต้น

3.2.2 สตรีในฐานะผู้บริโภค

สตรีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้บริโภค เนื่องจากจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าต่างๆ สำหรับครัวเรือน ในสถานการณ์วิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมสตรีในฐานะผู้บริโภคสามารถจะเลือกซื้อสินค้าที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะมีผลต่อภาคธุรกิจหรือภาคอุตสาหกรรมที่จะผลักดันให้มีกระบวนการผลิตที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะที่มีกลุ่มผู้บริโภค องค์กรหลายแห่งที่พยายามยกประเด็นเรื่องการบริโภคที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค และผู้บริโภคสามารถปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะลดลง

นอกจากการเลือกใช้เครื่องใช้ที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้หญิงยังอยู่ในฐานะผู้บริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง มีส่วนสำคัญในการช่วยลดการใช้พลังงานลดการใช้ น้ำ ลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการลดซื้อสิ่งของที่จำเป็น ซึ่งมาจากกระบวนการผลิตที่ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ ในบ้านเรือนผู้หญิงจะต้องใช้น้ำ ใช้พลังงานในการประกอบอาหาร และในฐานะที่เป็นผู้จัดการบ้านเรือนสตรีสามารถควบคุมการใช้ไฟฟ้าในบ้านเรือนเพื่อลดการใช้เชื้อเพลิง

3.2.3 สตรีในฐานะผู้ผลิต

สตรีมีบทบาทสูงในการผลิตภาคเกษตรกรรม ในบางประเทศพบว่าสตรีเป็นผู้ผลิตอาหารถึงร้อยละ 80 ของอาหารที่ผลิตได้ทั้งหมด และเป็นผู้ที่หาอาหารพื้นฐาน สตรีมีส่วนร่วมในการจัดเตรียมดิน ปรับปรุงดิน การจัดการไร่นา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปอาหาร ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง ในประเทศอินเดียและประเทศจีน วิธีการทำการเกษตรของสตรีเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และเป็นการเกษตรที่คำนึงถึงความยั่งยืนและไม่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนทำให้สตรีมีความยืดหยุ่นในการทำการเกษตร ในปัจจุบันสตรียังเป็นแรงงานรับจ้างในการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประเทศกำลังพัฒนาส่งเสริมเพื่อนำรายได้เข้ามาประเทศ

3.2.4 สตรีในฐานะผู้จัดการด้านประชากร

สตรีมีบทบาทในการจัดการด้านประชากร ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง เนื่องจากเป็นผู้ควบคุมจำนวนประชากรและขนาดของครอบครัว จะเห็นได้ว่าจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นจะเป็นการสร้างแรงกดดันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ นำมาสู่ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม หากสตรีสามารถลดจำนวนประชากรลงได้จะทำให้สตรีสามารถมีบทบาทในฐานะผู้จัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากบทบาทเหล่านี้จะเห็นได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม เปรียบเสมือนผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีศักยภาพสูงในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและเป็นเป้าหมายสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2539) ได้กล่าวถึงบทบาทหญิง-ชายในบริบทของครอบครัวว่า หญิง-ชายเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของครอบครัว แต่หน่วยครอบครัวนี้อาจมีบทบาทหน้าที่ในหลายด้าน โดยทั่วไป นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยามักจะมองครอบครัวในฐานะหน่วยทางสังคม โดยอาศัยลักษณะความสัมพันธ์ในด้านการบริโภคและการดำเนินชีวิต เช่น อยู่บ้านหลังคาเดียวกันหรือทานอาหารจากเตาหุงข้าวเดียวกัน ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์จะให้ความสนใจกับครอบครัวเกษตรกรในฐานะหน่วยการผลิต แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วครอบครัวเกษตรกรทำหน้าที่เป็นทั้งหน่วยการผลิตและหน่วยการบริโภคในเวลาเดียวกัน เพราะไม่มีครอบครัวใดที่สามารถบริโภคโดยไม่ทำการผลิต หรือผลิตโดยไม่บริโภค ดังนั้น การศึกษาบทบาทหญิง-ชายจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับบริบทของครอบครัว ทั้งในฐานะของการผลิตและการบริโภคควบคู่กันไป และทำการวิเคราะห์บทบาทหญิง-ชายในมิติด้านการผลิตและการบริโภคไปพร้อมกัน

สังคมแต่ละสังคมจะกำหนดบทบาทของชาย-หญิงว่า แต่ละเพศจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องใดบ้าง บทบาทหญิง-ชายนี้จึงมีความเฉพาะเจาะจงกับเพศใดเพศหนึ่ง (gender specific

works or responsibilities) หรือบางทีก็เรียกว่า “หน้าที่ตามจารีตประเพณี” ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ไม่อาจให้อีกฝ่ายเข้ามาทดแทนได้เลย และกิจกรรมบางอย่างที่อีกฝ่ายอาจเข้ามาช่วยทำแทนได้ในกรณีที่จำเป็น ส่วนใหญ่เราจะพบว่ากิจกรรมในสังคมที่มีวิถีการผลิตแบบยังชีพ และไม่มีแรงกดดันในทางการผลิตมากนัก จะมีการบังคับบทบาทหญิง-ชายเฉพาะเพศนี้เข้มงวดกว่าในสังคมที่มีแรงกดดันทางเศรษฐกิจ

โดยทั่วไป หลักการในการจัดแบ่งหน้าที่ตามจารีตของแต่ละเพศจะได้แก่

(1.) ลักษณะงานที่กำหนดว่าควรเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ชาย มักจะเป็นงานที่มีลักษณะดังนี้ คือ

- งานที่ต้องใช้แรงงานมาก เพราะผู้ชายเป็นเพศที่มีร่างกายแข็งแรงกว่า เช่น ขุดดินสร้างบ้าน

- งานที่มีความเสี่ยง เช่น การล่าสัตว์ เก็บของป่า เดินทางออกนอกชุมชน ขึ้นต้นไม้

(2.) ลักษณะงานที่กำหนดว่าเป็นบทบาทของผู้หญิงได้แก่

- เกี่ยวกับเลี้ยงเด็ก เพราะผู้หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดทารก ต้องเป็นผู้คอยให้นมและเลี้ยงดูเด็ก แต่การเลี้ยงดูเด็กนี้อาจไม่จำเป็นต้องเป็นแม่ผู้ให้กำเนิด แต่อาจมีผู้อื่น เช่น ญาติ หรือแม่เฒ่า คอยดูแลแทน แต่ผู้ดูแลนี้ต้องเป็นผู้หญิง

- เป็นงานที่เกี่ยวกับการดูแลบ้านเรือน เช่น การทำความสะอาดบ้าน

- เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับอาหารของครอบครัว และเตาไฟ เช่น การทำอาหาร การแปรรูปรวมไปถึงการปลูกผักสวนครัว และการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้บริโภคในครอบครัว

- เป็นงานละเอียด ที่ต้องใช้ความอดทน และความรอบคอบ เช่น การทอผ้า การเงินของครอบครัว การตลาด การค้า

ฉัตรชัยภรณ์ ศรีสุพรรณ (2540) ได้กล่าวถึงบทบาทผู้หญิงที่แต่งงานแล้วในครอบครัวและชุมชนว่า ในด้านเศรษฐกิจผู้หญิงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจภายในครอบครัว เช่น หารายได้ให้แก่ครอบครัว โดยการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นลูกจ้าง ถางหญ้า การควบคุมการใช้จ่ายในครอบครัว นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการพัฒนาอาชีพในชุมชนซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในด้านศาสนาผู้หญิงจะมีบทบาทช่วยทำอาหาร ล้างจาน ทำความสะอาดบริเวณวัด จัดดอกไม้ ต้อนรับแขกของชุมชนที่มาจากต่างถิ่น ในด้านการศึกษา มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนบุตรธิดา โดยเฉพาะการสอนงานบ้าน งานเรือน การทำอาหาร ทำดอกไม้ ในด้านการเมืองการปกครองผู้หญิงเริ่มมีบทบาทในการจัดการงานด้านประเพณีวัฒนธรรมชุมชน และเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในเรื่องการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ตลอดจนเป็นผู้นำในด้านต่างๆ เช่น กรรมการหมู่บ้าน อบต เป็นต้น

สุธีรา ทอมสัน และเมทีนี พงษ์เวช (2538) กล่าวไว้ในหนังสือผู้หญิง: กระแสหลักของการเปลี่ยนแปลงสังคมในอีก 5 ปีข้างหน้าว่า จริงๆ แล้วผู้หญิงมีบทบาทมากในเรื่องการจัดการชุมชน มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา รวมทั้งผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบครอบครัว ผู้หญิงจะเป็นผู้ต่อสู้เพื่อความกินดีอยู่ดีของครอบครัว และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

จากแนวคิดการพัฒนาสตรี (กองวิจัยการประเมินผลกระทบพัฒนาชุมชน, 2524 อ้างใน ญัตติยาภรณ์ ศรีสุพรรณ, 2540) พบว่า การพัฒนาสตรีที่ผ่านมายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น การพัฒนาแนวทาง การดำเนินงานและวิธีการดำเนินงานในลักษณะ “สั่งการจากเบื้องบน” และมีการมองปัญหาสตรี โดยการขาดการวิเคราะห์ปัญหาที่เป็นภาพรวมไม่ได้ วิเคราะห์ถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม ที่มีผลต่อสถานภาพและบทบาทของสตรี ดังนั้นประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมจึงไม่ควรแยกออกจากการพัฒนาอื่นๆ หรือกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม แต่เป็นการมองในบทบาทชาย-หญิง (Gender) ถึงโอกาสเข้าถึงการทำงานและเคลื่อนไหวไปด้วยกัน โดยมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมเพราะวิธีการคิดและปฏิบัติเช่นนี้มีส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ เนื่องจากปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไป หญิงชายจึงช่วยเหลืองานซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะผู้หญิงจะต้องช่วยงานที่เป็นเศรษฐกิจของครอบครัวเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมผู้หญิงพยายามปรับตัวเองเพิ่มเวลาทำงานมากขึ้นทำงานหนักขึ้นจากการที่ไม่มีเวลาจะพัฒนาตนเองเพราะจะต้องรับผิดชอบงานมากขึ้นผู้หญิงจึงยังคงล่าช้าที่สุดที่มีความรู้ความสามารถน้อยกว่าชายทำให้เป็นการปิดกั้นโอกาสที่จะเพิ่มศักยภาพของตนเอง และครอบครัวในด้านความสามารถที่จะรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมส่วนผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถก็ไม่มีโอกาสที่จะได้แสดงความรู้ความสามารถนั้นให้เป็นที่ประจักษ์หรือยอมรับแก่สังคมภายนอก ไม่มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

การพัฒนาสตรีในชุมชนชนบทพอจะเป็นไปได้ในกลุ่มผู้หญิงที่อาจเรียกว่าอยู่ในระดับบนของชุมชนชนบทที่มีฐานะความเป็นอยู่ดีไม่เดือดร้อนพ้นจากภาระครอบครัวและเป็นกลุ่มผู้หญิงที่มีความคิดที่จะพัฒนาตนเองเห็นความสำคัญที่จะเข้าร่วมทำงานในสังคมอย่างช่วยเหลือชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า และที่สำคัญคนในครอบครัวจะต้องให้การสนับสนุนด้วย หากผู้หญิงมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน แต่บุคคลในครอบครัวไม่สนับสนุนจะทำให้ผู้หญิงท้อแท้และประสบกับปัญหาครอบครัว

จากแนวคิดบทบาทสตรีในชนบทกับสิ่งแวดล้อมแนวคิดการพัฒนาสตรีและแนวคิดการแบ่งงานระหว่างเพศในบทบาทชายหญิงจะเห็นว่าผู้หญิงได้ถูกกำหนดให้มีบทบาทในบ้านหรือในครัวเรือนสูงในขณะที่เดียวกันผู้หญิงก็เริ่มมีบทบาทในทางเศรษฐกิจบทบาทในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

และนอกจากนั้นยังให้ความสำคัญในเรื่องของการให้ความร่วมมือและสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัวซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ของบุคคลในครัวเรือน ดังนั้นปัจจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ผู้วิจัยจึงได้นำมาศึกษาเพื่อหาความเกี่ยวข้องกับสตรีในการจัดการขยะต่อไป

2.4 แนวคิดการจัดการขยะชุมชน

ความหมายของขยะ

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 (อ้างใน สุภาภรณ์ ศิริโสภณา, 2549: 104) ได้กำหนดว่า “มูลฝอย หมายความว่า เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้าถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เศษมูลสัตว์หรือซากสัตว์ เศษรวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น”

กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย (อ้างใน สุภาภรณ์ ศิริโสภณา, 2549: 104) ได้ให้ความหมายว่า “ขยะมูลฝอยชุมชน หมายถึง ขยะมูลฝอยที่เกิดจากกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น บ้านพักอาศัย ธุรกิจร้านค้า สถานประกอบการ สถานบริการตลาดสด สถาบันต่างๆ รวมทั้งเศษวัสดุก่อสร้าง ทั้งนี้ ไม่รวมของเสียอันตรายและมูลฝอยติดเชื้อ”

Tchobanoglous และคณะ (อ้างใน สุภาภรณ์ ศิริโสภณา, 2549: 104) ได้ให้ความหมายของ “Solid Waste” และ “Municipal Solid Waste” แตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ Solid Waste หมายถึง ของเสียทุกชนิดที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์และสัตว์ ซึ่งโดยปกติเป็นของแข็งหรือกึ่งแข็ง และถูกทิ้งให้เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์หรือเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการ และ Municipal Solid Waste หมายถึง ของเสียทุกชนิดที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ไม่รวมของเสียที่เกิดจากระบวนการอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม

ประเภทของขยะ

ประเภทของขยะที่เกิดขึ้นในเขตชุมชนสามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ เช่น

1. จำแนกตามลักษณะที่มองเห็น เช่น ขยะเปียก ขยะแห้ง ขยะขนาดใหญ่ ซากสัตว์ซากยานพาหนะ ขยะพวกเศษสิ่งก่อสร้าง และขยะอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น
2. จำแนกตามแหล่งกำเนิด ได้แก่ ขยะจากชุมชน บ้านพักอาศัย ร้านค้า หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษา พื้นที่ก่อสร้างและรื้อถอน กิจกรรมการให้บริการของเทศบาล (การจัดสวนและตกแต่งกิ่งต้นไม้ เป็นต้น) สถานที่บำบัดหรือกำจัดของเสีย โรงงานอุตสาหกรรม และ พื้นที่ทำการเกษตรกรรม เป็นต้น (Tchobanoglous และคณะ, 1993: 10-904 อ้างใน สุภาภรณ์ ศิริโสภณา, 2549: 105)

3. จำแนกตามความเป็นอันตราย แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ขยะมูลฝอยชุมชนของเสียอันตรายจากชุมชน และขยะมูลฝอยติดเชื้อ

4. จำแนกตามวิธีการจัดการขยะ เช่นที่ระบุไว้ในข้อบังคับกรุงเทพมหานครว่าด้วยหลักเกณฑ์การจัดการมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลของอาคารสถานที่และสถานบริการสาธารณสุข พ.ศ. 2545 ได้แบ่งขยะออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ มูลฝอยทั่วไป มูลฝอยที่ย่อยสลายได้ มูลฝอยที่นำกลับมาใช้ใหม่ได้ และมูลฝอยอันตราย (สำนักวิชาความสะอาด กรุงเทพมหานคร, 2548: 28 อ้างใน สุภาภรณ์ ศิริโสภณา, 2549: 105)

การจัดการขยะชุมชน

พลศักดิ์ ประณูทรพาล (2540) สรุปว่าการจัดการเกี่ยวกับขยะมูลฝอยที่ดีไม่ได้หมายถึงการกำจัดขยะอย่างถูกต้องเหมาะสม แต่หมายถึง การมุ่งหลีกเลี่ยงหรือลดปริมาณขยะที่เกิดขึ้นในขนาด ซึ่งก็คือการก่อให้เกิดขยะน้อยลง และลดการเสี่ยงภัยจากมลพิษที่เกิดจากขยะ ดังนั้นการแก้ปัญหาขยะในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยจะต้องเน้นที่การลดการเกิดขยะจากแหล่งก่อเกิดแทนที่จะคอยควบคุมหรือกำจัดเมื่อเกิดขยะขึ้นแล้ว วิธีการที่ใช้ในการลดปริมาณขยะคือ ลดปริมาณขยะ (Reduce) และ นำกลับมาใช้ใหม่ (Recycling) ขยะซึ่งไม่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้แล้วจึงจะต้องกำจัดโดยการฝังกลบหรือเผา ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการจัดการขยะมูลฝอยต่อไป

กระบวนการกำจัดขยะมูลฝอยด้วยการลดปริมาณขยะจะประสบความสำเร็จได้โดยปฏิบัติตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1) การลดการก่อเกิดขยะ (Reduce at source) หรือการลดขยะจากแหล่งที่เกิด ด้วยการพยายามมุ่งหลีกเลี่ยงหรือลดการเกิดขยะหรือมลพิษที่จะเกิดขึ้นหากสามารถทำได้ วิธีการลดปริมาณขยะที่มีประสิทธิภาพที่สุดคือ ไม่สร้างขยะขึ้นมา ขยะเมื่อไม่เกิดก็ไม่ต้องกำจัด การป้องกันไม่ให้ขยะเกิดขึ้นมาหรือให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดจึงเป็นขั้นตอนแรกสุดและสำคัญที่สุดในกระบวนการจัดการกับขยะและสามารถกระทำได้โดยการเปลี่ยนแปลงการออกแบบผลิตภัณฑ์ เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต หรือเปลี่ยนแปลงการใช้วัตถุดิบทดแทนให้เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้อาจลดปริมาณทรัพยากรและพลังงานที่ใช้และเกิดขยะน้อยลง ส่งผลให้ประหยัดงบประมาณที่จะต้องใช้ในการกำจัดขยะและของเสียที่เกิดขึ้น เช่น นำตะกร้าใส่ของแทนถุงพลาสติก การหลีกเลี่ยงวัสดุที่ทำลายยากที่ใช้ครั้งเดียวทิ้ง เป็นต้น

2) การนำผลิตภัณฑ์มาใช้ซ้ำ (Reuse) เป็นการนำวัสดุของใช้ในรูปแบบเดิมหรือนำมาซ่อมแซมใช้ หรือนำมาใช้ทำประโยชน์อื่นๆ การนำมาใช้ซ้ำอาจแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

- การผลิตสินค้าเป็นการนำวัสดุเหลือใช้แบบเดิมมาผลิตเป็นสินค้าแบบใหม่ เช่น การนำเศษเหล็กมาผลิตหุ่นยนต์เหล็ก เป็นต้น

- การนำของใช้มาใช้ซ้ำ เช่น การนำขวดมาใช้บรรจุน้ำดื่มซ้ำ นำกระดาษกลับมาพับถุงใช้ใหม่ เป็นต้น

3) การนำกลับมาผลิตใหม่ (Recycling) เป็นการแยกวัสดุที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำออกจากขยะและรวบรวมมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้าขึ้นใหม่ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า (Recycle) ขั้นตอนนี้เป็นการนำวัสดุของใช้มาใช้ใหม่เช่นกัน แต่ต่างจากขั้นตอนการนำมาใช้ซ้ำ (Reuse) วัสดุที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตใหม่ (Recycling) สำหรับขยะที่สามารถย่อยสลายได้สามารถแยกไปทำการย่อยสลาย (Composting) เพื่อทำเป็นปุ๋ยธรรมชาติหรือให้ย่อยสลายได้ตามธรรมชาติ ส่วนแก้ว ขวด โลหะ พลาสติก นำมาแปรรูปเพื่อใช้ใหม่

4) การฟื้นฟูประโยชน์จากขยะ (Recovery) เป็นการดึงเอาพลังงานจากขยะ ได้แก่ การใช้ขยะเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้าจากเตาเผาขยะ การดึงเอาก๊าซที่เกิดจากการหมักของขยะที่หลุมฝังมาใช้

5) การกำจัดขยะ (Residue Disposal) ขยะที่เหลือจากการผ่านขั้นตอนต่างๆ ทั้ง 4 มาแล้วจึงจะต้องมีการกำจัดอย่างถูกวิธี ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการกำจัดขยะ วิธีการที่ใช้กันทั่วไป มีหลักการใหญ่ๆ ดังนี้

5.1 ระบบการฝังกลบอย่างถูกสุขลักษณะ เป็นการนำขยะมาฝังหรือกองในพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ ใช้เครื่องจักรกลเคลื่อนย้าย และบดอัดให้ยุบตัวลง แล้วใช้ดินกลบทับ และบดอัดให้แน่นอีกครั้ง หลังจากนั้นนำขยะมาเท และเกลี่ยทั้งหมดและบดอัดอีกเป็นชั้นๆ สลับด้วยชั้นดิน กลบป้องกันกลิ่น แมลง น้ำฝนชะล้าง และเหตุรำคาญอื่นๆ ทั้งนี้ อินทรีย์สารที่มีอยู่จะย่อยสลายตามธรรมชาติ โดย จุลินทรีย์ทำให้ขยะยุบตัว และเกิดก๊าซมีเทนขึ้นในชั้นของขยะ ระบบการฝังกลบอย่างถูกสุขลักษณะมีวิธีปฏิบัติ 3 วิธี ดังนี้

5.1.1 วิธีฝังกลบบนพื้นที่

5.1.2 วิธีฝังกลบบนบ่อหรือร่อง

5.1.3 วิธีฝังกลบบนหุบเขา

5.2 ระบบการเผา เป็นวิธีการกำจัดขยะที่มีประสิทธิภาพดีมากที่สุดวิธีหนึ่งสามารถลดปริมาณขยะได้ประมาณ 70-90 เปอร์เซ็นต์ อาศัยลักษณะสมบัติของขยะที่สามารถติดไฟได้ในเตาเผา โดยมีอากาศหรือเชื้อเพลิงเสริม ภายใต้อุณหภูมิ ความดันที่เหมาะสม ขึ้นอยู่กับรูปแบบและขนาดของเตาเผา ซึ่งมีกระบวนการเผาแต่ละชนิดดังนี้

5.2.1 เตาเผาชนิดมีแผงตะแกรง

5.2.2 เตาเผาแบบไร้อากาศควบคุมไม่สมบูรณ์

5.2.3 เตาเผาแบบใช้ตัวกลางทำความร้อน

5.3 ระบบการทำปฏิกิริยา เป็นการทำให้ปฏิกิริยาจากขยะ โดยมีวิธีการหมัก 2 ชนิด ได้แก่

5.3.1 การหมักแบบใช้อากาศเป็นการย่อยสลายอินทรีย์สารในสภาวะที่มีออกซิเจน กระบวนการหมักประกอบด้วยกลไกที่สำคัญ 2 ชนิด ดังนี้

ก. การย่อยสลายอย่างเข้มข้น

ข. การย่อยสลายขั้นสุดท้าย

5.3.2 การหมักแบบไร้อากาศ เป็นการย่อยสลายสารอินทรีย์โดยไม่มีออกซิเจน ผลที่ได้จะเกิดก๊าซมีเทน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

ระบบการแยกขยะนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก เป็นการเตรียมขยะก่อนไปสู่ระบบการกำจัด ปัจจุบันมีการรณรงค์อย่างแพร่หลายให้มีการคัดแยกขยะแล้วนำกลับมาใช้ใหม่ โรงงานแยกขยะจะมีการแยกโดยใช้แรงงานคน และเครื่องจักร วัสดุที่แยกสามารถนำไปใช้เป็นวัตถุดิบต่อไป

ระบบการกำจัดขยะด้วยวิธีเทคนิคทางชีวภาพ เป็นการขจัดข้อเสียในการแปรเปลี่ยนอินทรีย์สารจากขยะ ให้เป็นสิ่งที่มีความค่าเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการอื่นๆ ต่อไปและสามารถนำไปจำหน่ายได้ ได้แก่ ก๊าซชีวภาพ และปุ๋ยธรรมชาติที่ได้จากการย่อยสลายทางชีวภาพ

การลดปริมาณมูลฝอยตามแนวคิดสมัยใหม่ ซึ่งได้แก่ การลดการก่อเกิดมูลฝอย (Reduce) หรือการลดมูลฝอยจากแหล่งที่เกิด (Reduce at source) การนำผลิตภัณฑ์มาใช้ซ้ำ (Reuse) การหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ (Recycling) การฟื้นฟูประโยชน์จากมูลฝอย (Recovery) การกำจัดขยะมูลฝอย (Residue disposal) จะเกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นชุมชน ภาคธุรกิจ ภาคอุตสาหกรรม และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ

1. ทำให้ลดปริมาณการใช้วัตถุดิบและพลังงาน ซึ่งมีผลทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงและสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายบางส่วนลงได้
2. ลดมลภาวะในสภาพแวดล้อม เนื่องจากปริมาณมูลฝอยลดลง
3. เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่หน่วยงาน หรือ องค์กรนั้นๆ ในการช่วยเหลือและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เป็นการเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตและสุขภาพอนามัยแก่ประชาชน เพราะมีสารพิษในสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง
5. ประหยัดงบประมาณค่าใช้จ่ายและการลดการเสี่ยงภัยจากการเก็บขน เคลื่อนย้ายและการกำจัดมูลฝอยลงตามปริมาณมูลฝอยที่ลดลง

6. ลดความจำเป็นในการก่อสร้างโรงงานกำจัดขยะมูลฝอยลง ซึ่งจะช่วยประหยัดงบประมาณอีกส่วนหนึ่งด้วย

ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

ขยะมูลฝอยเป็นปัญหาที่สำคัญของชุมชนและสังคม โดยปริมาณของขยะมูลฝอยจะเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของประชากร และเศรษฐกิจ ถ้ามีการจัดการที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกหลักสุขาภิบาลก็จะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพอนามัยของประชาชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาค่าใช้จ่ายที่ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนและปัญหาสังคมอื่นๆ

ราชบัณฑิตยสถาน (2530) ได้ให้ความหมายของคำว่า มูลฝอย คือ เศษของที่ทิ้งแล้ว ส่วนขยะนั้นได้ให้ความหมายไว้เช่นเดียวกับ มูลฝอย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทั้งสองคำนี้มีความหมายเหมือนกัน จะใช้คำใดนั้นแล้วแต่ผู้ใช้ เช่น นักวิชาการสิ่งแวดล้อมให้คำ มูลฝอย ในขณะที่ชาวบ้านใช้คำว่า ขยะ สำหรับภาษาทางกฎหมายใช้คำว่า ขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นคำที่ทุกคนเข้าใจดี

คำว่า ขยะมูลฝอย ตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 หมายความว่า เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร วัสดุพลาสติก ภาชนะใส่อาหาร มูลสัตว์ หรือซากสัตว์รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่นๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 ให้คำจำกัดความของคำว่า “มูลฝอย” หมายถึง เศษสิ่งของที่ทิ้งแล้ว และคำว่า “ขยะ” หมายถึง ซากเยื่อ มูลฝอย

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอย

1. ความมั่งคั่งและขาดความสำนึกถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้น เป็นสาเหตุที่พบบ่อยมากซึ่งจะเห็นได้จากการทิ้งขยะมูลฝอยลงตามพื้นแหล่งน้ำตามที่ว่างเปล่า

2. การผลิตหรือใช้สิ่งของมากเกินไปจนเกินความจำเป็น เช่น ผลิตสินค้าที่มีกระดาษหรือพลาสติกหุ้มหลายชั้น การซื้อสินค้าโดยห่อแยก หรือใส่ถุงพลาสติกหลายถุง ทำให้มีขยะมูลฝอยปริมาณมาก

3. การเก็บและทำลายหรือนำขยะมูลฝอยไปใช้ประโยชน์ไม่มีประสิทธิภาพจึงมีขยะมูลฝอยตกค้างกองหมักหมมจนก่อปัญหามลพิษให้กับสิ่งแวดล้อม

การเกิดมูลฝอยของมนุษย์นั้นจะแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ ศาสนา ลักษณะการดำรงชีพและพฤติกรรมประจำวัน หากพิจารณาการเกิดมูลฝอยของมนุษย์แล้ว จะพบว่า เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่สามารถลดปริมาณลงได้โดยการนำกลับมาใช้ใหม่ หรือใช้ซ้ำ ปัจจุบันได้มีการรณรงค์ให้ลดการผลิตมูลฝอยลง

โดยปกติทั่วไป คนไทยมีอัตราการผลิตมูลฝอยอยู่ระหว่าง 0.5-1.4 กก./คน/วัน หรือประมาณ 0.82 กก./คน/วัน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2527) อัตรานี้จะมีค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญดังนี้คือ

1. ฐานะด้านการเงิน
2. อุปนิสัยในการบริโภค
3. ฤดูกาล
4. ลักษณะของเมือง อาทิ เมืองอุตสาหกรรม เมืองท่องเที่ยว เป็นต้น
5. เทศกาลการท่องเที่ยว การศาสนา เป็นต้น

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการได้ศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาศตริกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่โดยแยกเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.5.1 งานวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาศตริกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม พบว่า ในการศึกษาเรื่อง “สตรีกับการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในองค์การบริหารส่วนตำบล” ของสิริลักษณ์ อังสุภัก (2544) การศึกษาเกี่ยวกับสตรีกับการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ในเรื่องของสถานภาพทางสังคมของสตรี การมีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ในชุมชน และองค์กรหรือกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน พบว่าสตรีที่สมรสและมีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ในชุมชนจะมีการบริหารเวลาเป็นอย่างดี ในการดูแลครอบครัวและการทำกิจกรรมให้กับชุมชน เว้นแต่ว่าสตรีที่ได้ร่วมทำกิจกรรมในชุมชนมาตั้งแต่ต้น มีการสร้างผลงานและประสบความสำเร็จถึงแม้จะไม่สมรสคนในชุมชนก็ให้การยอมรับและเคารพเชื่อถือเช่นกัน กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของสตรีที่ศึกษาในการบริหารจัดการ จะผ่านกระบวนการของแผนปฏิบัติการเพื่อจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่กำหนดไว้ 3 ขั้นตอนคือ การจัดทำแผน การปฏิบัติตามแผน และการติดตามและประเมินผล ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจากการที่สตรีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในครัวเรือน สตรีมีอำนาจในการตัดสินใจและมีบทบาทสูง ส่วนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนอกครัวเรือนบทบาทของสตรียังไม่เด่นชัด ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับโอกาสที่สตรีจะได้รับแรงสนับสนุนและแรงผลักดันให้สตรีเข้าไปร่วมกิจกรรมสิ่งแวดล้อมในชุมชน บทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ในฐานะต่างๆ

ไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในฐานะผู้บริโภค และในฐานะผู้ผลิต สตรีมีบทบาทเข้าไปจัดการในด้านต่างๆ เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทำให้สตรีเรียนรู้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทำนุบำรุงและรักษาทรัพยากรธรรมชาติในครัวเรือน ส่วนบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนสตรีจะมีบทบาทในทางอ้อม ส่วนผู้ชายมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมากกว่า แต่ทั้งนี้สตรีมีอำนาจในการตัดสินใจสูงในการกำหนดพฤติกรรมของตนเองและสมาชิกในครอบครัว บทบาทของสตรีในการกำหนดกิจกรรมการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พบว่า บทบาทการแสดงความคิดเห็น บทบาทการตัดสินใจออกความเห็น และบทบาทในเรื่องของการวางแผน การปฏิบัติงานรวมถึงการติดตามและประเมินผลนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ การฝึกอบรม การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยได้รับคำแนะนำ คำปรึกษาหรือโอกาสการเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้สตรีกล้าคิด กล้าทำ และกล้าแสดงออก โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ การแสวงหาความรู้ และประสบการณ์ในการทำงานให้กับชุมชน ส่วนปัจจัยที่ทำให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารควรตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน และประสบการณ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมเกิดจากความอยากรู้ของสตรีที่เป็นเหตุจูงใจให้สตรีแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อพัฒนาตนเองและให้คนในชุมชนและสังคมยอมรับ โดยอาศัยระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษา หรืออาศัยมาโดยกำเนิด ทำให้เกิดการตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและหาวิธีการแก้ไขปัญหา นั้น โดยการใช้ประสบการณ์ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และ พบว่าปัจจัยทั้ง 3 เป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์กัน และเป็นตัวกระตุ้นให้สตรีเข้าไปจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในองค์การบริหารส่วนตำบลทุกปัจจัย

การศึกษาเรื่อง “ผู้หญิงชนบทกับสิ่งแวดล้อม” ของนริศรา จักรพงษ์ (2539) การศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงชนบทกับสิ่งแวดล้อมโดยการสัมภาษณ์ผู้นำสตรีในชนบท จำนวน 4,009 คน จาก 17 จังหวัด ผลการศึกษาพบว่า ในเรื่องการจัดขยะส่วนใหญ่จะนำขยะไปกำจัดด้วยวิธีการเผาไฟ ในขณะที่เดียวกันมีความเห็นว่า สามารถนำขยะมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งข้อเสนอที่มากที่สุดคือ การทำปุ๋ยรองลงมาคือ การดัดแปลงไปใช้ประโยชน์ ส่วนเรื่อง การแยกขยะ ผู้นำสตรีมีการแยกขยะร้อยละ 31.61 ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าสะดวกในการทิ้งและนอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงปัญหามลพิษในอากาศ ขยะมูลฝอย และสารพิษต่างๆ ว่า สตรีมีส่วนเกี่ยวข้องในการทำให้เกิดปัญหาด้วย แต่ยังมีได้มีบทบาทชัดเจนในการป้องกัน และช่วยลดปัญหา แม้จะมีสตรีบางคนบางกลุ่มมองเห็นปัญหาและพยายามเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขเพื่อลดมลพิษและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนสตรีทั่วประเทศ นอกจากนี้การศึกษานี้ยังพบว่าความต้องการรับรู้ข่าวสารในเรื่องขยะมูลฝอยของผู้นำสตรี โดยเฉลี่ยทั่วประเทศต้องการรับข่าวสารจากสื่อ

โทรทัศน์ และสื่อบุคคลในอัตราเกือบเท่าๆ กัน ส่วนการอบรมด้านสิ่งแวดล้อมในรอบปีที่ผ่านมาในเรื่องเกี่ยวกับขยะ ผู้นำสตรีส่วนใหญ่ จะไม่ได้รับการอบรมด้านขยะมูลฝอยในอัตราสูงคิดเป็นร้อยละ 62.20 และเคยได้รับการอบรมร้อยละ 37.70 มีลักษณะใกล้เคียงกับการศึกษาเรื่อง “บทบาทสตรีในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลหนองจ้อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่” ของปีทมา จันทรวิโรจน์ (2542) พบว่า กลุ่มแม่บ้านส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการอบรมหรือร่วมกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ แต่มีความสนใจมากต่อสิ่งแวดล้อม สร้างความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านมีความรู้ความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมอย่างเช่น การมีบทบาทในครอบครัว บทบาทในการผลิต และบทบาทในชุมชน และยังมีส่วนร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนเป็นอย่างดี โดยสมาชิกให้ความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นจำนวนมาก

2.5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะ

การศึกษาเรื่อง “การแยกมูลฝอย และการจัดการมูลฝอยที่แยกแล้วในแหล่งกำเนิดต่างๆ ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่” ของเทวัญ พัฒนาพงษ์ศักดิ์ (2540) การศึกษาเกี่ยวกับการแยกมูลฝอย และการจัดการมูลฝอยที่แยกแล้วในแหล่งกำเนิดต่างๆ ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่า การศึกษาในการสอบถามผู้ทิ้งทั่วไปในแหล่งกำเนิดต่างๆ ส่วนใหญ่เห็นด้วยในการแยกมูลฝอย ถ้ามีการรณรงค์ให้มีการแยกมูลฝอย จะให้ความร่วมมือ อยู่ในช่วงร้อยละ 78.20 – 96.00 และลักษณะของถังมูลฝอยที่จะใช้แยกมูลฝอยควรมีสี่ที่ต่างกัน และเขียนตัวหนังสือระบุไว้และเห็นว่า มูลฝอยในชุมชน ควรมีการแยกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ มูลฝอยเปียกและมูลฝอยแห้ง มูลฝอยที่แยกประเภทแล้วในส่วนของการกระจาย และพลาสติกสามารถนำไปขายให้แก่ผู้รับซื้อของเก่าได้โดยตรง

การศึกษาเรื่อง “บทบาทสตรีในการจัดการขยะในครัวเรือน: กรณีศึกษาในพื้นที่เขตสุขาภิบาล อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” ของสุธีรัตน์ มหาสิงห์ (2542) การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีในการจัดการขยะในครัวเรือน พบว่า บทบาทสตรีในการจัดการขยะในครัวเรือนเป็นไปในทิศทางที่เป็นบวกต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีบทบาทค่อนข้างสูงในประเด็นการเลือกใช้สินค้า และผลิตภัณฑ์การจัดการก่อนนำทิ้ง และมีบทบาทค่อนข้างต่ำในประเด็นการกำจัดขยะในครัวเรือน สตรีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน การรับข้อมูลข่าวสารแตกต่างกัน ภาระในครัวเรือนด้านอื่นๆ แตกต่างกันและสตรีที่มาจากครัวเรือนที่มีสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือนแตกต่างกัน มีบทบาทในการจัดการขยะในครัวเรือนแตกต่างกัน ส่วนสตรีที่มีความรู้เรื่องการจัดการขยะแตกต่างกัน มีบทบาทในชุมชนแตกต่างกัน และสตรีที่มาจากครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์ของบุคคลในครัวเรือนแตกต่างกัน มีบทบาทในการจัดการขยะในครัวเรือนไม่แตกต่างกัน

2.5.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาศาสตร์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ พบว่า การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย : ศึกษากรณีของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลบางเสาธง กิ่งอำเภอบางเสาธง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ” ของสุวัฒน์ ฤทธิสำเร็จ (2545) พบว่า ระดับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และพบว่า เพศ สถานภาพในที่อยู่อาศัย มีความสัมพันธ์กับ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย และพบว่า เพศ สถานภาพในที่อยู่อาศัย รายได้มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย สอดคล้องใกล้เคียงกับการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี” ของจิระชัย ไกรกังวาร (2544) พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย คือ ปัจจัยด้านส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม และปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยา ได้แก่ ปัจจัยด้านการได้รับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องขยะมูลฝอยและการรักษาความสะอาด และปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจในเรื่องขยะมูลฝอย ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำจัดขยะมูลฝอย ได้แก่ ปัจจัยด้านส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ของครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และระยะเวลาที่ครอบครัวเข้ามาพักอาศัยในเขตเทศบาล และปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยา ได้แก่ ปัจจัยด้านความคิดเห็นต่อปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการกำจัดขยะมูลฝอย ส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาภาชนะหรือปัญหาถังรองรับขยะมูลฝอยไม่เพียงพอ ปัญหาการขาดความร่วมมือของประชาชน และสถานประกอบการและปัญหาด้านการบริการเก็บขนขยะมูลฝอยของเทศบาล

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี” ของวิไลวรรณ ต้นตระกูลไชย (2545) พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยอยู่ในระดับสูง โดยมีปัจจัยต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามการเป็นสมาชิกกลุ่มทางความรู้ความเข้าใจเรื่องขยะมูลฝอยและความคิดเห็นต่อการจัดการปัญหาขยะ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม ความรู้ความเข้าใจในเรื่องขยะมูลฝอย และความคิดเห็นต่อการจัดการปัญหาขยะมูลฝอย ส่วนปัจจัยด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ของครัวเรือนต่อเดือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และระยะเวลาที่เข้ามาพักอาศัยในเขตตำบลบางตาเถร

เป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย สิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรค คือ ปัญหาด้านการจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลตาเถร ปัญหาการขาดความร่วมมือและการขาดจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดจากประชาชนในพื้นที่ ปัญหาการขาดการประชาสัมพันธ์ และปัญหาด้านกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด แนวทางการแก้ไขปัญหาและข้อเสนอแนะ คือ ควรพัฒนาปรับปรุงด้านการจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลบางตาเถร ควรมีการกระตุ้นให้ประชาชนมีความรู้และมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยและรักษาความสะอาดให้มากยิ่งขึ้น ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาความสะอาด ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เด็กและควรปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดให้เข้มงวดขึ้น

จากการศึกษา และทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสตรีกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดในช่วงต้น สามารถจำแนกประเด็นหลักออกเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งพบว่าผลการวิจัยส่วนใหญ่มีการศึกษาในตัวแปรอิสระด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น สถานภาพทางสังคมของสตรี การมีตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ในชุมชน และองค์กรหรือกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน เป็นต้น ส่วนตัวแปรตาม ส่วนใหญ่มีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น การแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ และการวางแผนปฏิบัติ เป็นต้น

ประเด็นที่สอง เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะที่มีการศึกษาเฉพาะประเด็น การการแยกขยะมูลฝอยและการจัดการขยะ การศึกษาในตัวแปรอิสระด้านการจัดการขยะ อาทิเช่น ระดับการศึกษา การรับรู้ข่าวสาร สภาพทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ส่วนตัวแปรตาม ส่วนใหญ่มีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทการจัดการขยะ โดยออกมาในรูปแบบของการร่วมมือ

ประเด็นที่สาม เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ ซึ่งพบว่าผลการวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาเฉพาะประเด็น ปัจจัยเงื่อนไข ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ ปัจจัยดังกล่าวแบ่งออกเป็นปัจจัยด้านส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา รายได้ของครัวเรือน เป็นต้น สำหรับปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยา ได้แก่ การรับทราบข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการขยะ ความคิดเห็นต่อการจัดการขยะ ปัจจัยด้านส่วนบุคคลและปัจจัยด้านสังคมและจิตวิทยา ผู้วิจัยได้นำมาเป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาเครื่องมือสำหรับการวิจัยครั้งนี้

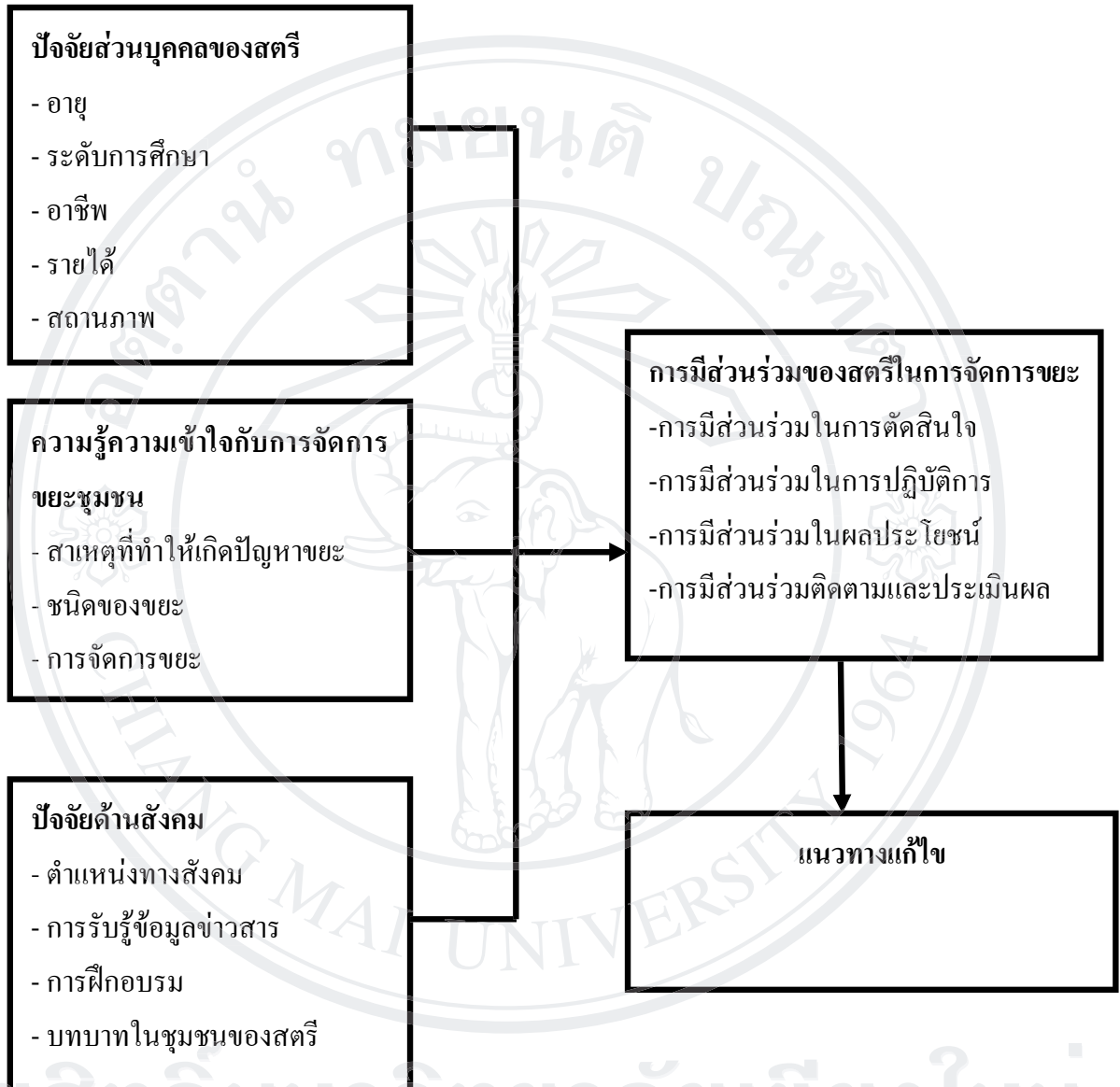
อนึ่ง จากข้อมูลผลการวิจัยทั้งหมดที่ได้นำเสนอ พบว่า มีการศึกษาในประเด็นของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในหลากหลายกลุ่มตัวแปรที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังไม่พบว่าการศึกษาที่เกี่ยวกับผู้หญิงกับการจัดการขยะในชุมชน โดยตรงแต่อย่างใด นอกจากนั้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะและการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ยังไม่มีผู้ศึกษาใน

งานวิจัยในมิติของการมีส่วนร่วม ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ งานวิจัยนี้จึงเป็นการดำเนินงานให้ได้มาซึ่งรูปแบบของผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชน และนำไปสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในชุมชนที่แท้จริงต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.6 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

2.7 สมมติฐาน

1. ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านสังคมของสตรีมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเทศบาลเมืองแม่โจ้
2. ปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยด้านสังคมของสตรีมีความสัมพันธ์กับความรู้ ความเข้าใจของสตรีกับการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเทศบาลเมืองแม่โจ้
3. ความรู้ ความเข้าใจของสตรีมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่โจ้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved